

različne načine nanašajo na arhive in arhivsko gradivo. Rdeča nit, ki nas vodi skozenj je prav gotovo delo jubilaranta dr. Jožeta Žontarja, saj nudi vpogled v slovensko arhivsko stroko, predvsem na njene začetke, razvoj in mednarodne povezave, čemur je bil dr. Jože Žontar tako priča kot tudi akter. Govora pa je seveda tudi o prihodnosti in načrtih, ki so postavljeni na trdne temelje, in o izzivih, s katerimi se slovenska država spoprijema pri svojem vključevanju v nove evropske in svetovne integracije.

Maja Gombač

Werner Bätzing, **Die Alpen. Geschichte und Zukunft einer europäischen Kulturlandschaft**. 2. aktualisierte und völlig neu konzipierte Fassung. München : Verlag C. H. Beck, 2003. 431 strani.

V zadnjih letih so Alpe vedno znova prišle na naslovne strani časopisov in med najbolj pomembna radijska in televizijska poročila po vsej Evropi. Razlog za to so bili snežni plazovi v zimi leta 1999, več uničujočih povodnji in neviht kot tudi vrsta katastrofalnih požarov v tunelih. Posebna pozornost za te dogodke pa ne temelji le v obsegu teh katastrof, temveč kaže posebno vrednost in pomen, ki ga ima alpska regija v Evropi. Obravnavana knjiga je popolnoma predelana 2. izdaja knjige iz leta 1991, ki jo je napisal Werner Bätzing, profesor za kulturno geografijo na Inštitutu za geografijo Univerze Erlangen-Nürnberg. V knjigi sta seveda obdelani tako geografija kakor zgodovina Alp, pri čemer pa je zgodovinski delež tako velik, da zasluži obravnavo v ZČ. Komaj katera druga krajina v Evropi je tako močno asociirana z edinstvenimi slikami, predstavami in občutki, kakor so to Alpe. Že samo njihovo ime, ali le ena sama tipična alpska fotografija vzbuja pri mnogih ljudeh pozitivne asociacije na lepe, mogočne, naravne krajine in na osvoboditev od vsakodnevnih mestnih obveznosti. Praviloma se teh slik ne zavedamo in izhajamo iz tega, da so Alpe pač take in da te asociacije izziva gorovje samo, torej da imajo objektivni značaj.

V obravnavani knjigi pa seveda ni bilo mogoče, da bi se avtor pri prikazu Alp preprosto naslonil na te lepe slike. Kajti te predstavljajo le enega od mogočih pogledov nanje, ki je postal popularen šele pred dvesto leti v zvezi z industrijsko revolucijo, torej nikakor ni obstajal že od nekdaj. Zato se je treba, zlasti v sedanji ekološko navdahnjeni dobi, vprašati kaj takšen pogled na Alpe vsebinsko pomeni in katere vrednosti in vrednote so v njem normativno zajete, da bi ugotovili, če ta pogled ustreza, da bi razumeli sedanje probleme in prihodnje perspektive tega gorstva. Ker pa so Alpe »obremenjene« s posebno intenzivnimi slikami, nam to spraševanje hkrati kakor v zbiralni leči nazorno pokaže evropske vzorčne odnose med človekom in okoljem, kulturo in naravo, mestom in podeželjem, med delom in prostim časom, med središčem in periferijo. Ukvarjanje z Alpami nam daje izostreno razumevanje Evrope.

Po tradicionalnem pojmovanju so veljale Alpe kot grozne in strah zbujajoče gore, kot »*montes horribiles*«, v katerih skoraj ni mogoče živeti, oz. v katerih so lahko živeli le barbari na svoj primitivni način. To stališče, ki so ga literarno fiksirali rimski pisci pred 2000 leti je nato obvladovalo vso evropsko kulturno zgodovino do konca 18. stoletja. Ta pogled, ki so ga ustvarili izobraženi meščani, ki so izvirali daleč od alpskih krajev, je temeljil predvsem na nevarnostih, ki so spremljale ljudi pri prehodu čez Alpe, na načinu življenja v njih, na slabih možnostih agrarne pridelave in na dejstvu, da v Alpah ni bilo večjih kulturnih centrov. Absolutiziranje navedenega pa je bilo sila problematično. Življenje v Alpah in njihovo prečkanje ni bilo vedno in povsod nevarno in težavno. Ravno nove rimske ceste so tedaj omogočile sorazmerno hiter in preprost tranzit čeznje. Alpe niso povsod sestavljene iz krajin, kjer prevladujejo pušče, neustrezne za gospodarsko izrabo, saj so v Alpah precejšnje možnosti za uspešno živinorejo. V njih so npr. izdelovali sir, ki so ga izvažali v rimska mesta, kjer je bil zelo cenjen. Navsezadnje tudi alpski prebivalci niso bili povsem brez kulture, kajti že življenje v tem težavnem prostoru je velik kulturni dosežek. Zato je šlo pri tradicionalnem stališču do Alp za popačeno sliko, ki je imela z realnostjo bolj malo zveze. Mestni način življenja je služil za vrednostno merilo in za strah pred naravo, ki so ju v mestu zanikali, projicirali pa so ju na Alpe.

Med leti 1760 in 1780 so nato Alpe na hitro popolnoma prevrednotili in iz strašnih gor so postale Alpe strašno lepe, ki se jih ni treba več izogibati, temveč jih je treba usmerjeno obiskovati, da bi te na

ljudi naredile vtis in bi jih njihova lepota prevzela. To prevrednotenje se najde najprej v srednjem veku pri Petrarci, se polagoma okrepi v renesansi pri Josiasu Simlerju in Conradu Gessnerju, in v razsvetljenstvu pri J. J. Scheuchzerju in Albrechtu von Hallerju in se nato med 1760 in 1780 dokončno uveljavi po vsej Evropi, pri čemer je imel roman »Nova Heloisa« (1761) Jeana Jacquesa Rousseauja pomembno posredovalno vlogo. Pravzaprav ni presenetljivo, da je enak proces potekal hkrati na evropskih morskih obalah, ki so se jih prej kot grozečih območij izogibali, zdaj pa so jih začeli zaznavati kot kraje zdravja in lepote, tako da so ob njih nastala morska kopališča.

Kaj je vzrok te globoke spremembe, ki je ni mogoče razložiti iz Alp kot takih. Gotovo je v velikem obsegu ostalina antike in srednjega veka, kjer so kot lepo in prijetno zaznavali samo kultivirano krajino, medtem ko so šteli morje, obsežne sklenjene gozdove, kaj šele tako mogočno gorovje kot so Alpe, kot pustinja ali puščavo. Dotlej je ogrožujoč in nevaren značaj tega okolja oviral ljudi agrarnih družb, da bi naravo estetsko uživali. Prilastek »lep« je praviloma označeval le rodoviten in za izrabo ustrezen del krajine, nikoli pa ne krajine v celoti. Z nastankom modernega naravoslovja, racionalnega pogleda na svet v obliki razsvetljenstva in industrijske revolucije, ki se je začela po 1760 v Angliji, nekaj desetletij pozneje pa tudi v celinski Evropi, je narava izgubila značaj ogrožanja in nevarnosti in ljudje so dobili vtis, da jo obvladujejo. S tem so se spremenile strah zbujačoče gore v strašno lepo senzacijo, ki draži čute, jih vzburja in prevzema, ki pa ne povzroča nobenega pravega strahu. Alpe so prvič v zgodovini človeštva lahko začeli estetsko zaznavati in uživati kot lepo krajino.

Podlaga te nove krajinske estetike je kompozicijsko nasprotje med ospredjem, ki daje varnost in gotovost, pogosto v obliki idilične pastoralne krajine s kmečko hišo, ljudmi v narodnih nošah in življenju neprijaznim, ogrožajočim ozadjem, pogosto v obliki strme skalnate stene ali velikega ledenika. Šele to nasprotje daje estetsko draž Alpam: čista idila brez ogrožanja učinkuje dolgočasno, čisto ogrožanje brez idile pa ne vzbuja prijetnih občutkov. Da pa bi Alpe lahko tako zaznavali so potrebne povsem določene točke v krajini, iz katerih je mogoč estetski krajinski vtis z ospredjem in ozadjem. Ker pa so take razgledne točke v Alpah bolj redke, je bila naloga pionirjev estetskega odkrivanja Alp, da so te usmerjeno iskali in nato druge ljudi seznanjali z njimi. Zanimivo je, da so te točke v začetku ležale zunaj Alp – Rousseau je propagiral znamenit pogled na Mont Blanc z obrežja Ženevskega jezera – nekoliko pozneje so jih premaknili na rob Alp, nato pa so jih postopoma premikali čedalje bolj v notranjost Alp in v čedalje višje višave. Očitno pa se estetska senzacija s čedalje pogostejšim gledanjem sčasoma obrabi, napetost pa so ohranjali tako, da so se ogrožajočim goram čedalje bolj približevali. V neki časovni točki, ko so postale slike najvišjih vršacev in najbolj strmih severnih sten že vsakodnevne, se je ta estetski pogled na Alpe obrabil in ni delal nobenega pravega vtisa več.

Da ta nov pogled na Alpe ne nastaja v tem gorovju, temveč je rezultat modernizacije in industrializacije Evrope, kaže pogled na njegove protagoniste. Zgodnje navdušenje nad Alpami pred 1760 vzbujajo učenjaki iz zunajalpskih mest. Pionirsko dobo med 1760 in 1880 so močno zaznamovali obiskovalci iz Anglije, domovine industrijske revolucije, prvi »pravi« turisti pa začnejo iz evropskih industrijskih mest v Alpe prihajati šele po 1880. Domačini so bili zaradi tega estetskega interesa nad njihovimi gorami sprva zbegani, ker je bilo to z njihovega stališča v pravem smislu besede nekoristno ravnanje in so šteli te obiskovalce Alp preprosto za prismojene, nato pa so se prilagodili in so poskusili od te nove mode kaj pridobiti predvsem kot gorski vodiči, kot gostilničarji, ponudniki tujskih sob in podobnega.

Tudi ta nov »romantični« pogled na Alpe je v zunajalpskih mestih nastal kot popačena slika, pravzaprav karikatura teh gora. Alpska krajina nikakor ni povsod lepa (to velja le za izbrane lokacije) estetska perspektiva negira in izpodriva materialno izrabo in spremembo Alp. Te se napačno zaznavajo kot idilična, od človeka nespremenjena narava. In v lepo pokrajino spadajo srečni, svobodni, preprosti in nepokvarjeni ljudje, ki živijo v harmoniji z naravo. Na Alpe projicirana podoba po željah neke idealne harmonije med človekom in okoljem pred industrijskim izvirnim grehom se kmalu nato prenese na Južno morje, na Indijance Severne Amerike in druge eksotične življenjske razmere. Ta alpska popačena slika ponazarja, da industrijska družba ravna z naravo na dva načina. V vsakodnevem življenju se narava v okviru industrijske proizvodnje obravnava kot »material« in se popolnoma ter brezmejno uporablja in izrablja, ob nedeljah in v prostem času pa se nasprotno kot lepa krajina občuduje. To skrajno nasprotje je mogoče razumeti le tako, da vsakodnevno uničevanje narave izzove potrebo po izravnavi, popravi škode ali »kompenzacijo« ob nedeljah, da vsakdanjost lahko učinkovito preživimo.

Tudi tu se dogodi zanimiv premik. Medtem ko je ta kompenzacija imela v začetku utopično in

družbenokritično dimenzijo, ki je bila usmerjena proti tedanjim absolutističnim gospostvenim sistemom, ki so omejevali in zatirali svobodo gorjancev in proti nezdravemu in moralno pokvarjenemu svetu mest, ki so jim zoperstavljali zdravo in »čisto« življenje v gorah, je ta kritika s tekom časa zgubila svojo ostrino. Od 1880 služijo Alpe oz. dopust v njih le še za to, da si ljudje pridobijo moči za naporno vsakdanjost. Kompenzacijska napetost med vsakdanjostjo in nedeljo čedalje bolj pojema – podobno kot estetska napetost lepe alpske krajine.

Z začetkom gibanja za varstvo okolja okoli 1970 se tudi Alpe zaznavajo na novo. Slika alpske idile se razbije ob zaznavi njihovih okoljskih problemov. Posebno angažiranje in ostrina številnih varstvenikov okolja pa temelji na tem, da postavljajo romantično sliko Alp za merilo in normo, s katerima kritizirajo moderno propadanje okolja zaradi prometa, razpršene zazidave in prav posebej zaradi turističnega odpiranja. Na ozadju idealne harmonije med človekom in naravo dobi moderen razvoj Alp hitro značaj »izvirnega greha«. S tem pa delajo nezavedno s popačeno sliko, ki jo ima industrijska družba o Alpah, ki vse gospodarske dejavnosti iz njih izpodriva in izključuje, zaradi česar številne pravilne kritične točke varstvenikov okolja dobijo napačno udarno smer. Pravzaprav je nenavadno na kako številne elemente stare slike o Alpah kot »*montes horribiles*« se zdaj navezujejo, da bi prikazali strahote uničevanja okolja v njih, ne da bi se tega protagonisti tega ravnanja tudi vedno zavedali. Stara slika o Alpah je očitno še tako globoko zasidrana v kolektivnem spominu, da je ni mogoče zlahka aktualizirati. S tem smo pri okvirnem prikazu zgodovine Alp dospeli do sedanjosti, ki jo moramo seveda izključiti.

Knjiga je zelo pestra in bogata. Iz agrarnega obdobja Alp obdeluje številne komplekse: Alpe kot naravni prostor, Zgodnje oblike človeške izrabe Alp, Razcvet gospodarstva in kulture v srednjem veku, Zakasnela modernizacija v zgodnjem novem veku, Osnovno preoblikovanje ekosistemov v agrarnem obdobju Alp, Ekološka stabilnost alpske kultivirane krajine in Kulturne in politične predpostavke trajnostne rabe narave v agrarnem obdobju. Drugih obdelanih kompleksov zlasti iz industrijske izrabe Alp ter bilanciranja velikih strukturnih sprememb v alpskem prostoru žal ni mogoče predstaviti. Knjiga pomeni neobhoden pripomoček tudi za zgodovinarje, ki se ukvarjajo s kraji in ljudmi v tem pogorju.

Jože Maček

Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike. Ur. Sandi Sitar. Ljubljana: Slovenska matica, 2002. 322 strani. (Zvezek ; 15–16)

Po štiriletnem presledku je izšel 15.–16. zvezek v naslovu omenjenega zbornika. Kot nekaj uvod je objavljen sestavek Sandija Sitarja Priročna metoda za sistematizacijo zgodovine naravoslovja in tehnologije (str. 7–9). To je grobo vodilo za pisanje sestavkov na omenjenem področju, pri čemer so navedena upoštevanja vredna gledišča in razvojne značilnosti posameznih področij. Avtor razlikuje tri načine pridobivanja in prenosa znanja: izkustveni, inženirski in znanstveni. Pri obravnavavi, razvrščanju in vrednotenju gradiva pa predlaga sistematiko po naslednjih vidikih: po uporabljenem materialu; po prevladujočem tehnološkem načinu in namenu; po uporabljenih strojih; po uporabljeni energiji; po vrsti prometa; po uporabljeni komunikacijski tehnologiji in po tipu proizvodnje. Dodane se še smernice za uporabo.

V okviru Razprav je na prvem mestu članek Draga Ocepka: Paberki iz zgodovine rudarstva (str. 13–24). V njem je dan kratek pregled zgodovine rudarstva v Sloveniji. Najprej je podan pregled prazgodovine rudarjenja v širšem prostoru od Bližnjega vzhoda do Balkana in Srednje Evrope. Navedeni so najpomembnejši pravni akti, ki so urejali izrabo mineralnih surovin na območju sedanje Slovenije. Orisani so najpomembnejši rudarski in premogovni objekti pri nas in njihov pomen za razvoj gospodarstva in tehnike. Poudarjena je povezava med rudarsko dejavnostjo in razvojem druge industrije, skopi pa so opisi posameznih rudnikov in premogovnikov.

Sandi Sitar je prispeval sestavek Vetrni mlini (str. 25–48). Članek daje prvi celovit pregled zgodovine vetrnih naprav na Slovenskem od prve listinske omembe vetrnega mlina v 15. stoletju do najnovejših naprav na tem področju v našem času. Ugotavlja, da je bilo vetrnih mlinov v Sloveniji v primerjavi z